

Professor Wilson er ikke af den økonomisk-historiske skole, der sætter hele sin lid til modeller og statistik. Alligevel gør han meget ud af konjunkturforløbet; skønt periodedelingen er hentet fra den politiske historie, er hele fremstillingen bygget op omkring de økonomiske langtidsbevægelser i engelsk (og europæisk) økonomi, depressionen i midten af det 17. århundrede, ekspansionen i århundredets sidste årtier, landbrugskrisen i det 18. århundredes anden fjerdedel og det begyndende opsving ved århundredets midte. Interessant er især Wilson's påvisning af sammenhængen mellem konjunkturforløb og teoretisk økonomisk debat. Nogle af de væsentligste merkantilistiske indlæg blev til i de kriseprægede 1620'ere (Mun) og de lige så kritiske 1690'ere (Child). Det er ikke uden betydning, at netop disse to årtier prægedes af dårlige høstår og af hektiske eksperimenter med nye erhverv (se især ss. 182-83).

Perioden, som Wilson behandler, er den periode, i hvilken grundlaget blev lagt for den industrielle revolution, og man søger uvilkårligt under læsningen at danne sig et indtryk af den opbygning af forudsætningerne for økonomisk vækst, som vi ved må have fundet sted. Det billede Wilson tegner lader sig imidlertid ikke udtrykke i en mekanisk model, det er organisk snarere end mekanisk. Navigationsakterne, Bank of England, statslånene, befolkningsudviklingen, enclosurebevægelsen og alle de øvrige velkendte enkeltfænomener hører alle med i billedet, men intet af dem trænger sig i forgrunden, alle er indbyrdes forbundne. Der er ingen nemme slagord at hente for vækstteoretikere i denne bog, men måske så meget mere virkelig forståelse af et fritstående eksempel på økonomisk vækst.

Detaljer i vægtfordelingen kan diskuteres, men hovedbedriften er helhedsbilledet, kombinationen af den økonomiske og tekniske lærdom med bred menneskelig og social forståelse. Med sin rigdom på detaljer og sin veloplagte fremstillingsform er Wilson's bog en værdig sammenfatning af en menneskealders forskning af Englands økonomiske og sociale historie i den før-industrielle periode.

NIELS STEENSGAARD

Breve fra og til Ole Worm. I. 1607-1636 (nr. 1-621). Oversat af H. D. SCHEPELERN, under medvirken af HOLGER FRIIS JOHANSEN. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. København, Munksgaard, 1965. 388 sider. 30 kr.

Da Ole Worm døde i 1654, efterlod han sig en større samling breve, som han havde modtaget fra læge og lærde gennem sit virksomme liv. Desuden fandtes i hans gemmer kladder til hans udgående breve. Disse efterladenskaber opbevarede pietetsfuldt af sønnen Willum Worm og sønnesønnen Christen Worm, hvorefter de erhvervedes af samleren Frederik Rostgaard, der havde planer om at udgive dem. Det nåede han nu ikke inden sin død i 1726, men han fik overgivet dem til Hans Gram, der havde en udgave trykklar og delvis færdigtrykt, da Københavns brand i 1728 ødelagde en stor del af det allerede trykte og en del af brevene. Skønt Hans Gram levede endnu en snes år, fik han ikke trykt en ny udgave, men efter hans død erhvervede Det kongelige danske

Selskab for dansk Sprog og Historie (nu: Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie) det efterladte, og med Jacob Langebek som udgiver udsendtes i 1751 den fornemme udgave Olaii Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ, der rummede et udvalg på godt 1000 latinske breve til og fra Worm. Denne udgave har gennem tiderne været stærkt benyttet af historikerne, der i Worms korrespondance har fundet et vigtigt kildestof til datidens historie, naturligvis ikke mindst dens kulturhistorie. Samlingen er tid efter anden blevet suppleret med Worm-breve, som er blevet trykt i brevudgaver eller tidsskrifter. Mest omfattende er Jacob Benediktssons udgaver af Worms korrespondance med islændinge (*Bibliotheca Arnamagnæana VII*, 1948), hvori der foruden breve, som også var medtaget i udgaven fra 1751, tillige findes adskillige, som ikke var med i den. Dette værk er forsynet med indledning og noter på engelsk.

Det danske Sprog- og Litteraturselskab er nu gået i gang med at udgive en oversættelse af hele denne latinske brevskat. Værket er planlagt udsendt i 3 bind, og et første bind, omfattende tiden 1607–1636, er udsendt i 1965. Heri medtages ikke blot brevene fra 1751-udgaven, men tillige alle de Worm-breve, der kendes i offentlig dansk eje eller gennem lettilgængelige trykte kilder. Herved er de godt 100 breve fra 1751-udgaven vokset til ca. 1800. Det er dog kun 1751-brevene samt de af Benediktsson udgivne islandske breve, der bringes i fuldstændig oversættelse, resten bringes i referat.

At oversættelsen (i modsætning til 1751-udgaven) vælger at bringe brevene i kronologisk orden ligger i og for sig lige for, men bør alligevel fremhæves som den store fordel, det er. Man kan på den måde bl. a. let følge Worms personlige udvikling. Vi ser således, hvorledes han under indtryk af personlig sorg eller modgang et øjeblik ligesom går delvis i stå, men derefter hastigt griber pennen på ny og går i gang med at klare de opgaver, som melder sig. Først og fremmest gør den kronologiske fremlægning af brevmaterialet det dog lettere at følge de enkeltsager, der behandles i brevene. Dem er der mange af, for Worm var med i meget. Ikke alene drejer brevene sig om medicinske, naturvidenskabelige, filologiske og antikvariske spørgsmål, men også om administrative, universitetspolitiske og privatøkonomiske problemer. Worm havde stor indflydelse og var en hjælpsom mand, og det både når det f. eks. drejede sig om at lægge et godt ord ind hos kansleren Christian Friis, eller hvor det drejede sig om at fremsende lægemidler og give lægeråd, eller hvor det ligefrem drejede sig om at være økonomisk mellemmand – for en student, en videnskabsmand på rejse e. lign. – og løbe en økonomisk risiko. Worm lagde mange penge ud i årenes løb, men naturligvis anstrengte han sig for at få dem igen, og når han hjalp fjerne gejstlige og lærde på Island med besættelse af embeder, fremskaffelse af litteratur, medicinsk behandling pr. post osv., har han utvivlsomt med god samvittighed modtaget de beskedne gaver i form af fårekød e. lign., de sendte ham. (Der forekommer tilfælde, hvor en mand i Worms position i vore dage ville vige tilbage for at modtage andet end en verbal tak. Datiden tog mere håndfast på dette forhold). Helst ville han have antikviteter og antikvariske oplysninger, og såvel de islandske korrespondenter som andre lades ikke i tvivl om, at professoren i København forventer, at de samler ind til ham. Man kan have helt ondt af det for den lærde Johan Rhode i Padua, der ustandselig måtte springe både for Worm og for kansleren Christian Friis,

der gav ham opgaver gennem Worm. Og ikke alene skal de samle ind; de skal også gøre det omhyggeligt. Da Steffen Hansen Stephanius fra Leyden har sendt en lidt upræcis afbildning af en runestav, får han – under elskværdige former – anmodning om at sende en præcisere, udført af en fagmand (s. 125). Men Worm var heller ikke selv bange for at umage sig for andre. At han med glæde indsamlede planter til den berømte Caspar Bauhin i Basel er helt klart, men han var også rede til at hjælpe mindre fremtrædende folk. Korrespondancen giver forklaringen på hans succes som samler: Han var rede til at gøre noget for noget.

Ved siden af det billede, brevene giver af tidens teknik ved indsamlingen af historisk materiale, kaster de også et strejflys over tidens videnskabelige arbejdsmetode, selv om man nok i så henseende skal dømmes med forsigtighed. Slet så kaotisk var datidens forskning vel trods alt ikke, som et og andet brev kunne tyde på, men meget punktvis må den have formet sig, en enkelt dissektion, lidt planteindsamling, lidt filologiske overvejelser, flagren hid og did.

For studiet af tidens politiske historie har brevene gennemgående ringe interesse. Et og andet antydes nu og da, men ofte i forblommede vendinger. Det samme gælder universitetspolitikken. Det mærkes, at Worm har spillet en rolle, konkrete oplysninger gives også, men det antydede dominerer. Personalhistorikerne vil derimod blive glade for værket, især når de får sidste bind med registret.

Til selve brevforsendelsens historie rummer samlingen vigtigt kildestof. Brevvekslingen med det fjerne Island var naturligvis vanskelig, og vi hører da også om breve og bogpakker, der går tabt på den lange sørejse eller forsinkes ved brevførernes forsømmelighed. Men bare det at få et brev sendt fra København til Bremen eller fra England til Danmark var et problem. Vi hører om, hvordan både højforne folk i diplomatisk ærinde og jævne folk kunne svigte som brevførere. Bedst var det, om man kunne få sine breve besørget gennem et solidt købmandshus med internationale forbindelser.

Også de problemer, datidens skribenter havde med bogtrykkerne, belyses. Vanskelighederne har åbenbart været betydelige. Bogtrykkerne var selvrådige, upræcise, sjuskede med korrektur osv.

Brevstilen er naturligvis præget af datidens gængse fraser, men i et flertal af brevene slår det saglige dog så stærkt igennem, at den blomstrende stil ikke generer nutidslæseren. Den behageligt mundrette oversættelse gør sit. Enkelte korrespondenter kan dog nærme sig det stilistisk groteske som f. eks. den floskelrige Johannes Cabeljavius i Bremen. Helt for sig står islændingenes lange, stofrige breve, der viser, hvorledes disse mænd på deres ensomme gårde har hungret efter kontakt.

Det, værket byder på, er en oversættelse af brevene og ikke meget andet. Dog er de talrige bogtitler, der forekommer, verificeret og den fuldstændige titel vedføjet i parentes første gang værket nævnes. En lignende verificering er, i det omfang det har været muligt, foretaget m.h.t. de forekommende ufuldstændige personnavne. Nogen kommentar stilles derimod ikke i udsigt. Man må håbe, at også den opgave inden alt for længe må blive løst, bl. a. fordi det ikke vil være muligt i alle tilfælde at overføre datidens latinske terminologi på det videnskabelige område helt entydigt til moderne dansk. Der vil være tilfælde,

hvor flere tolkninger må være mulige, og en note ville i sådanne tilfælde være en støtte for læseren; for selv med 1751-udgaven i hånden er det ikke enhver givet at gennemskue den slags tilfælde, og man havde gerne modtaget hjælp fra de lærde oversættere. At udarbejde en kommentar bliver imidlertid så omfattende en opgave, at det er ganske rimeligt, at den løses for sig. Foreløbig skal oversættelsen hilses velkommen som en såre rosværdig bedrift.

SIGURD JENSEN

STURE PETRÉN, STIG JÄGERSKIÖLD, TORD O:SON NORDBERG: Svea hovrätt. Studier till 350-årsminnet. Stockholm, Norstedt, 1964. 409 sider. Ill. 49 sv. kr. (indb.).

Festskriftet er sammensat af tre af hinanden uafhængige studier samt en personfortegnelse udarbejdet af hovrättsfiskalen Lars-Göran Åsbring.

Den første afhandling, »Hovrättens uppbyggnad 1614–1654«, (114 sider med noter og illustrationer) er skrevet af hovrättspresident Sture Petré. Den er inddelt i to hovedafsnit, hvoraf det første hedder »Hovrätten och den högsta domsmakten« og det andet »Organisation och personal«. I denne særdeles velskrevne afhandling gennemgås hovrättens udvikling i de første handlingsmættede 40 år. Hovrätten var tænkt som en permanent domstol til udøvelse af den højeste domsmagt, men meningsforskelle domstolen og kongen imellem bevirkede, at kongen ofte hævdede sin position som den højeste domsmagt. Med indførelsen af det særlige revisionsinstitut *beneficium revisionis* som et særligt retsmiddel imod hovrättens domme tabte domstolen yderligere terræn.

I andet afsnit gives en række konkrete oplysninger om selve domstolens opbygning, og man lærer i denne forbindelse, at en kollegialret var en nydannelse i datidens Sverige. Forfatteren slutter sin afhandling med en gennemgang af domstolens personel og dets forhold – fra præsidenten og ned til det mindste retsbud. Af særlig interesse er to underafsnit, som omhandler de problemer, der var forbundet med udnævnelsen af dommere og med hele domstolspersonalets aflønningsforhold.

Det største og vægtigste bidrag til festskriftet er forfattet af professor, jur. og fil. dr. Stig Jägerskiöld. Han kalder sin afhandling »Hovrätten under den karolinska tiden och till 1734 års lag (1654–1734)« (215 sider med noter og illustrationer). Det er et systematisk gennemtænkt, pædagogisk og yderst fængslende arbejde gennemsyret af respekt for den ærværdige jubilar.

De to første af afhandlingens fem kapitler handler om henholdsvis »Hovrättens domare och advokater« og »Jurisdiktionskompetens och organisation«. De fortsætter og kompletterer Petréns afhandling på udmærket vis, selvom de på sine steder overlapper denne. Også Jägerskiöld beskæftiger sig med det centrale problem om hovrättens stilling i forhold til kongemagten og til de skiftende indehavere af denne. Iblant rettens medlemmer var der nogle, som tillige var medlemmer af rigsrådet. De formidlede en nær kontakt mellem rigsrådet og retten, hvilket bl. a. ytrede sig derved, at hovrätten i tvivlsomme sager underhånden kunne optage kontakt med rigsrådet, der i lange tider fungerede